

Замість вступу

Будинки вулиці Саксаганського мали вік у кілька поколінь людської пам'яті.

Не маючи більш поважних справ, окрім як стояти, вони постійно дивилися на перехожих. Одні — з легкою пихою, інколи властивою досвіду. Інші — з поблажливостю, наче спостерігаючи рік за роком, навчилися співчувати тим, хто ще чогось бажав та мав куди поспішати.

Зрештою, нікому до них самих і справи не було — будинки на Саксаганського для більшості були звичною декорацією щоденного життя. Тож їм судилося бути німими спостерігачами.

Вони зберігали так багато людських секретів, що вистачило б на кілька життів. Бачили стільки буденних трагедій, що поміж ними могла б текти ріка з випланих сліз. Дали притулок стільком привидам, що живі мали б постійно зіщулюватися від їхнього крижаного дихання.

І тільки шпиль вежі кутового будинку на розі з Тарасівською височів над мирським та потойбічним, тягнучись до німого неба.

Чи то осяяна першими ранковими променями, чи то схована густим мороком найтемнішої ночі, вежа завжди зазірала Славі в душу своїми скляними очима-вікнами.

Йому здавалось, що скільки він пам'ятав себе, стільки пам'ятав і вежу на старовинному чотириповерховому будинку навпроти. Той роками стояв порожній, ніби міцно спав. Проте вежа чомусь завжди здавалася жи-

вою — доволі неширока за площиною, але довга, з лускатою банею та конусом шпиля, що нагадував знак оклику наприкінці речення.

Скло вікон загадково виблискувало навіть у похмуру погоду, наче вежа переповідала Славі якийсь секрет і підморгувала наостанок: «Тільки ж нікому!» З оздобленого фантасмагоричною ліпниною фронтона, схиливши голову один до одного, позирала пара сліпих левів. Певно, архітектор планував зобразити їх охоронцями дому, та більше скидалось на те, що сама вежа опікувалась нещасними тваринами.

Слава побачив вежу вперше рівно тоді, коли доріс достатньо, щоб позирати на великий світ довкола з балкона четвертого поверху. Вона стала першим відкриттям п'ятирічного Славка, коли він навшпиньках, тримаючись руками за підвіконня, притискався носом до скла балконних вікон. Уява малого відразу почала писати історії про будинок навпроти. Він лякав і вабив хлопчика водночас.

— А хто живе в тій вежі? — питав він у мами, вічно втомленої жінки з рано посивілим волоссям.

— Ніхто там не живе. В цьому будинку ніхто давно не живе. А у вежах так взагалі, — повторювала мама спершу терпляче, а потім вже й грубо.

— Я знаю, там живе Бог! — якось заявив Слава й отримав від мами по губах. Це був її «поганий день», а тема релігії з певного часу була вдома табу.

Сестра Оля, старша за Славу на сім років, якось уночі пошепки розповіла йому, що мама вважає Бога поганим, бо той забрав їхнього тата до себе. Більше Слава не питав матір ані про Бога, ані про вежу. Направду, коли він пішов у школу, здається, нічого, крім його оцінок та поведінки, вони не обговорювали.

У дім навпроти вежі на Тарасівській Слава із сестрою та мамою переїхали після смерті батька. Батько

згорів від раку за лічені місяці. Сам лікар, він знав, що боротьба марна, та заради дружини і дітей вступив у цей бій. У бій не за життя, а за час — аби залишити родину хоч із якоюсь подушкою безпеки.

Продавши стару дачу, залишену йому батьками, і відносно нового «жигуля», чоловік вклався у квартиру в будинку на розі Тарасівської та Саксаганського. Коли закінчать будівництво, його вже не стане. А після цього колеги та родичі допоможуть Поліні, мамі Слави, з ремонтом. І за рік родина, вже така неповна без вічно усміхненого батька з його легкою вдачею, оселиться в новому житлі. У двосторонній трикімнатній квартирі, з одного боку від якої вируватиме життя на Саксаганського, а з іншого — обійматиме тишею дворів Тарасівська. Старе житло здаватимуть квартирантам, щоб були «гроші на дітей», як казала мама.

Свого дитинства на Червоноармійській, дитинства з татом, Слава майже не пам'ятав. Він завжди підозрював, що мама переїхала, бо боялась бути нещасною там, де донедавна була щасливою. І поки вона страждала він надмірної кількості спогадів, Слава, навпаки, страждав від їх відсутності.

— Він був високим-високим, — розповідала сестра під час їхніх таємних нічних розмов.

— Як дерева? Як будинки? — уточнював Слава.

— Як високі люди. І в нього були такі ж сині очі, як у тебе. І вони в нього постійно наче сміялись, — мрійливо згадувала Оля і, думаючи, що Слава не помічає, витирала краєм ковдри сльози. А ще шумно дихала ротом, аби не було чути, що ніс їй заклало від тамованого плачу. — Навіть коли тато сварився, здавалось, що він от-от розсміється. Він так часто і робив.

Слава заздрив Оліній пам'яті. Років у десять він часто загадував собі на ніч побачити уві сні батька. Та образ, що являвся йому, був настільки нечітким, що на

ранок не лишав за собою жодної крихти, яку могла б бережно відкласти у світлий куток пам'ять. Можливо, тому та вежа на будинку навпроти й зайняла в уяві хлопчика стільки місця — бо до неї там було надто пусто. У вежу можна було поселити й батька — вона була настільки ж близькою та далекою Славі, як і він.

Минуло ще трохи часу, і зі Славою трапилось те, що неминуче стається з усіма дітьми, — він виріс. Будинок, чи то як його гордо називали самі мешканці «спецпроект», вже перестав бути новобудовою. Сусіди або виїжджали з багатопверхового міста, поступаючись місцем молодим любителям тихого центру, або просто старішали. Трамвай перестав їздити вулицею Саксаганського, і замість його постукувань та дзвону квартири наповнилася звуками сигналів авто й заведених у заторах моторів.

Змінювалося все, крім вежі навпроти. Луска на бані докірливо тьмяніла. Будинок під нею так і стояв закинутим. Сліпі леви й далі не відали, що коїться у світі.

Було кілька кволих спроб то розпочати реставрацію, то передати дім у руки приватного власника. Та неодмінно знаходилася група активістів, яка приходила захищати право будинку бути зруйнованим течією часу.

Вже у старшому віці Славу дивувало те, що вікна вежі вціліли, а на її фасаді, як і на фасаді самого будинку, не з'явилося жодного графіті. Будинок з вежею оминали і люди, і час. Та потім змінилося все — і для людей, і для часу, і для будинку з вежею.

Прийшла війна.

Розділ перший, у якому ми дізнаємося фірмовий рецепт забуття від Слави

Високий чоловік років тридцяти п'яти, який міг би здатися і молодшим, якби не застигле в напруженості обличчя, стояв перед сходами гастроному в одній із найлюдніших частин Саксаганського. Якщо придивитись до нього, то увагу обов'язково привернуть сині очі. Не кольору звичної блакиті, а такого насиченого відтінку, ніби художник відмовився йти на компроміс із реальністю й не розбавив фарбу перед малюванням.

Натомість волоссю насиченості не вистачало. В тіні воно могло здаватися чорним, а от на сонці неочікувано отримувало золоті відблиски. Обличчя мало класичні правильні риси — і тільки ніс підвів легкою горбинкою, привіт з однієї запеклої футбольної гри, коли замість лупити м'яча хлопці почали мутузити один одного.

Безумовно, жінкам було б приємно затримати погляд на такому обличчі й завмерти від краси його очей. Раніше так і бувало. Та тепер, коли будь-хто дивився на Славу Стешенка, — неодмінно опускав очі й бачив підвернуту догори пусту праву штанину. І погляд завжди ставав жалісно-співчутливим.

От і зараз він відчував на собі погляди. Та намагався вдавати, що насправді всім до нього байдуже. Можливо, люди довкола просто насолоджуються травневим теплом, яке нарешті прийшло на зміну незвично колючому вітряному квітню.

Життя довкола кипіло. Так, кипіло — найвдаліше слово, подумав собі Слава. Бо відчував, як температура тіла поволі зростає й спека затоплює неначе зсередини, заважаючи йому вільно дихати.

Панічна атака — так це називав Ігор Олександрович, його психіатр. Про щось таке Слава чув із фільмів, але не думав, що відчуття малозрозумілих слів можуть бути настільки реальними.

Вдих-видих. Слава заплющив очі, зосередившись на внутрішньому голосі, аби шум довкола стихився. То був голос його мами — хвалив за оцінки, промовляв ласкаві слова, ніжно сміявся у відповідь на дитячі жарти сина. Все, що цей голос не робив за маминого життя.

Ще вдих-видих. Навіть із заплющеними очима Слава відчував промені сонця, які силувались бути побаченими. Відчував тепло на шкірі, а не всередині себе — і серце поступово уповільнювало свій дикий біг.

«Нормально відчувати розгубленість та пригніченість, — згадав він слова психіатра. — Головне — пам'ятай, що завжди можеш повернутися сюди».

Синя розбавлена фарба на стінах, у яких захована тисяча й одна трагедія війни. Ліжка з провислим дном і матраци, які увібрали піт, сечу та страх тих, хто, як і Слава, вийшли вдавати, що можуть жити далі. А ще запах — так пахне відчай, так пахне німе горе. І слова, які неможливо промовити вголос, теж пахнуть, як там.

Повертатися в дурку Слава точно не хотів. І вже це додало йому сил опанувати себе.

Ще вдих-видих — і він нарешті розплющив очі.

Життя кипіло. Вулиця Саксаганського, яку він пам'ятав з дитинства, наче й не змінилась, але мала вже зовсім інший вигляд. Переїхавши звідси півтора десятка років тому, Слава, періодично навідуючись, спостерігав безліч метаморфоз.